

נח פּרילוצקי

לאַקשן

סענדער: זײַ מיר מוחל, וואָס כּוועל דיר שטערן אין דער אַרבעט,
דערצו נאָך אַזוי שפּעט....

קלמן: וואָס איז דער מער?

סענדער: ביסט דאָך עפעס אַ פּילאָלאָג -- פּאַרענטפּער מיר אַ שאלה:
איז _לאַקשן_ אַ ייִדיש וואָרט? איך דאַרף דאָס וויסן מיטן לעבן.

קלמן: מיטן לעבן!?

סענדער: ס'איז אַ געוועט.... מיר זײַנען הײַנט זאַלבעדריט געווען
אויף קאַלאַציע....

קלמן: מײַנסט אַוודאי: אויף נאַכטמאַלצײַט....

סענדער: אַ פּײַן וואָרט, כּילעבן.... וווּ האָסטו דאָס גענאַשט?

קלמן: אין אַ שונדביכל: _די בײַזע מומע אָדער די שלעכטע
שוועגערין; אַ העכסט אינטערעסאַנטער ראָמאַן אין צוויי טײַלן_,
פּאַרפּאַסט פֿון משה מאַראַכאַווסקע (וואַרשע 1883).

זײַט 46: "דער קוזין מיט זײַן פֿרוי זיצן אין [אַזוי] עסן
נאַכטמאַלצײַט".... אַ זײַטל ווײַטער אפּילו: "די וועטשערע האָבן מיר
שוין אָפּגעגעסן".... הייסט עס, זענט איר געווען זאַלבעדריט אויף
נאַכטמאַלצײַט?

סענדער: בערל, אַבֿרהם און איך. אַבֿרהם האָט לאַ עלינו אַ ביסל צו
טאָן מיטן מאָגן, האָט ער זיך געהײסן געבן ז״פּ. מײַדערלאַנגט: אַ
טעלער מאַגערע יוד, און אויפֿן דנאָ....

קלמן : אויפן דעק, ווילסטו געוויס זאָגן, אָדער אויפן בוידעם, ווי די פוילישע יידן רופן דאָס....

סענדער : זאָל זיין ווי דו זאָגסט... שווימען עטלעכע שווינדזיכטיקע לאַקשן... אַברהם נעמט אַ לעפֿל אין מויל אַרײַן, פֿאַרקרימט זיך און רופֿט זיך אָן :... "ערשט יעצט זע איד, אַז לאַקשן זענען אַן אמת יידיש מאכל : יידן קאָכן דאָס, קען מען עס עסן ; דאָ האָט עס דעם מינדסטן טעם נישט."

בערל איז דאָך אַ "משה-קאַפּויער," וויל ער דווקא פונקט פֿאַרקערט : אויב אין אַ קריסטלעכער גאָרקיד קאָכט מען לאַקשן, איז אים אַ סימן, אַז דאָס געריכט איז נישט בלויז יידיש ; מער נישט : די יידן מאַכן דאָס בעסער.

געהערט אַ מעשה! -- לאַקשן מיט יויד -- דאָס טראַדיציאָנעלישע יידישע געריכט, פֿרייטיק צו נאַכטס, ווען די בענטשליכט ברענען אין ריין אויסגעפּוצטע לייכטער, און דער טיש איז געגרייט מיט פֿאַרצעליינעטע טעלער און די קוילעטשן איבערגעדעקט מיט אַ געשטיקט טישטעכל... געדענקסט די אידיליע אין _פֿישקע דעם קרומען_?

קלמן : פֿישקע דערציילט דאָרטן : "איד האָב בײַ איטלעכס שטיקל פֿיש, בײַ איטלעכן זופ לאַקשן, בײַ איטלעכן ביסן פֿלייש און צימעס מיך דערמאָנט אין איר, ווער ווייסט, אויב זי נעבעך האָט דאָרט אַזאַ ווילטאָג ווי איד...."

סענדער : י.-ל. פרץ אין "פֿאַרשטערטן שבת" : "האַלב שבת! אַ בערגל מיסט בײַ דער טיר -- צום אַרויסוואַרפֿן. די לאַקשן ליגן אַפֿגעשווענקט אין שיסל, מ'דאַרף זיי נאָר באַגיסן מיט אַ לעפֿל יויד, זיי זאָלן זיך ניט צוזאַמענקלעבן...."

קלמן : אין _ווינטשפֿינגערל_ : "דער טאַנדעטניק איז שוין נישט מער קיין הונט, ער איז אַ פֿרינץ, עפעס האָט ער באַקומען אַ נייע נשמה, אַ נייע הויט. ער מאַכט קידוש, וואָשט זיך, זעצט זיך צום טיש, דאָס ווייב די פֿרינצעסן און די קינדער אַרום אים, מ'שטופֿט דעם גאַפֿל, דעם לעפֿל און מ'כאַפט אַ שטיקל פֿיש, אַ לאַקש, אַ ביינדל, אַ ביסל

צימעס -- אַזעלכע מאכלים, וואָס מ'האַט עס אַ גאַנצע וואָך אין די
אויגן נישט געזען...."

סענדער: אין דער הקדמה צו _שלמה רב חיימס_ : "איז עס דען ווו
געהערט געוואָרן, אַז אין אַ געוויסער שעה, פֿרייטיק צו נאַכטס, אַ
שטייגער, זאָל אַ פֿאַלק יידן עסן פֿיש, לאַקשן און צימעס?"

נו, און נאָך דעם אַלעס זאָלן לאַקשן נישט זיין אַ ייִדישע
אייגנטימלעכקייט און אַ ייִדיש וואָרט?

בערל איז אָבער אַן עקשן. ניין און ניין און ניין.

קלמן: וואָס זענען זיינע אַרגומענטן?

סענדער: קוים, זאָגט ער, איז _לאַקשן_ נישטאָ אין דייִטשישן
ווערטערבוך, איז עס נישט קיין ייִדיש וואָרט.

איך ווייז אים אויף. נאָר איינער, אָט זע: "עס ניט די לאַקשן פֿאַר
שבת!", "וואָרנט אַ ייִדיש גלייכווערטל (דאָס הייסט, 'באַנוץ נישט קיין
זאָך פֿאַר דער צייט'). אַן אַנדער גלייכווערטל דערציילט פֿון אַ בעל-
הביתטע אַ שלימזלניצע, אַז זי האָט אַמאָל אויסגעשריגן: "איבער די
זינדיקע לאַקשן האָב איך די ליבע הייליקע שול פֿאַרגעסן!". ווען
איינער קומט צוריק פֿונעם וועג מיט אַ פֿאַרשפעטיקונג און "מאַכט
אַ שניט אין שבת," ווי מ'רופֿט עס, הייסט עס: "ער איז געקומען
מיטן דיזשעל אין די לאַקשן אַרײַן." ווען בײַ אַ זאָך איז דאָ אַ סך צו
טאָן, און ממשותדיקס האָט מען ווייניק דערפֿון, זאָגט מען: "אַ סך
זמירות און ווייניק לאַקשן."

קען דען געמאָלט זיין, אַז אַ געגנשטאַנד און זיין נאָמען, וואָס זענען
אַזוי געקניפט און געבונדן מיטן שבת-קדוש, זאָלן זיין נישט ייִדיש!?

קלמן: דער חסידישער רבי אין ישראל אַקסנפֿעלדס _גענאָרטער
וועלט_ עסט "לאַקשן מיט יויד" אויך אין מיטן וואָך....

סענדער: נאָך בעסער! אי שבת אי אין דער וואָכן, איז עס דאָך מכל-
שכן אַ ייִדיש זאָך!

קלמן : כאַפּ נישט, ס'איז נישט קיין הייסע לאַקשן! -- זאָגט מען אין קרעמעניץ איינעם, וואָס איז אזוי אומגעדולדיק ווי דו.

סענדער : נאָך אַ ווערטל מיט _לאַקשן_!

קלמן : פֿאַראַן מער.... "אַט אזוי קאַכט מען לאַקשן!" זאָגט מען קאַטאַוועסדיק, ווען מ'הויבט אָן צו פֿאַרשטיין אַ זאָך, וועלכע מ'האַט זיך פֿריער נישט געקענט דערקלערן. -- כ'האַב אַמאָל געפֿרעגט אַ ייד אויס דרויע [דרויסק?], ווען טרעפֿט מען אים אין דער היים, האָט ער מיר געענטפֿערט : "כיזאַל אזוי וויסן פֿון בייזע לאַקשן!" -- וועגן אַ נאַיווען, וואָס נעמט אַלץ אָן פֿאַר ריינעם אמת, זאָגט מען אין קרעמעניץ און אין אַנדערע שטעט : "ער מיינט, ס'איז תּורת לאַקש". (ער מיינט, אַז דאָס, וואָס דער און דער האָט אים געזאָגט [אַדער וואָס מ'האַט אים געשריבן ; דאָס, וואָס ער האָט געלייענט, וכדומה] איז תּורת לאַקש.). ערגעץ אַנדערש הייסט עס : _תּורת לאַקשן_.

לאַקש איז דאָס ערשטע גליד אין עטלעכע טיף יידישע צונויפֿגעשטעלטע ווערטער.

לאַקשן טאַפּ הייסט אין אַ סך יידישע קאַנטען די פּלי, אין וועלכער מ'באַקט דעם קוגל, -- אפֿשר דערפֿאַר, ווייל דער באַליבסטער פֿון אַלע מינים דאָס דאָזיקע געריכט איז דער לאַקשן קוגל.... אין קרעמעניץ פֿרעגט מען אויף קאַטאַוועס קליינע קינדער : "פֿאַרוואָס איז אַ לאַקשן טאַפּ אויבן ברייט און אונטן שמאָל, הלוואַ וואָלט ער געווען אונטן שמאָל און אויבן ברייט?" "מיזאַגט דאָס גיך, דאָס קינד כאַפט זיך נישט און פֿאַרענטפֿערט די קשיא : "דער קוגל וואָלט נישט געקענט אַרויס!"

אין וואָסער יידישער שטוב איז נישטאָ קיין _לאַקשן ברעט_, אָט יענער וואַרשטאַט, אויף וועלכן מ'קנעט דאָס טייג, מ'וואָלגערט אויס אַ לאַקשנבלאַט און מ'בראַקט לאַקשן, פֿאַרפֿל וכדומה -- אַז מ'טרעט אַ וואַרשעווער יידן אָן אויפֿן פֿוס און מיזאַגט אים "פשעפּראַשאַם!" [פּאַל. _פּרזעפּראַסזאַם_ 'עכצוסע מע'] ענטפֿערט ער : "פשעפּראַשאַם איז אַ לאַקשן ברעט!" -- און גיי, פֿאַרשטיי, פֿאַרוואָס!

איינער פֿון מרדכי ספעקטאָרס פּערזאָנאַזשן טראַגט אין
פּאַרטאַבאַק "אַ ביסל לאַקשן טאַבאַק."

לאַקש_ איז אויף ייִדיש נישט בלויז מאַקאַראָן. דער וואַקאַבעל
האַט באַוויזן אַנצונעמען אין דער ייִדישער גאַס אויך אַנדערע
טייטשן.

לאַקש_ הייסט אַ לאַנגער אויסערגעוויינטלעך מאַגערער מענטש,
מיט אומנאַטירלעך לאַנגע הענט און פֿיס. מיזאַגט נאָך שטאַרקער:
אַ לאַנגער לאַקש_. דערמיט ווערט שוין אויך געמיינט, אַז ער איז
נישט קיין גרויסער חכם און נישט קיין קליינער נאַר'.

לאַקש_ הייסט אין וואַלין בכלל אַ שוטה, אַ לעקיש, אַ לעמישקע,
אַ יאַקטאַן. אַ מעגעגע, אַ שמויגער, אַ שמענדע-פיגוצקע, אַ פעטעך --
און איינער פֿון די קלאַסישע טיפּן, וואָס דער ייִדישער פֿאַלקס
הומאַר, וועלכער שוינט [שאַנעוועט] גאַרנישט, אפֿילו די כּלי קדוש
נישט, האַט באַשאַפֿן, דער טיפּ פֿון אַ רבֿ אַ טיפּש, הייסט: _רבּ יוסף
לאַקש אויס דראַזשנע אין פּוילן....

סענדער: אַזוי הייסט אַן אויסגעצייכנט פֿאַלקסביכל, וועלכעס כּ'האַב
אַמאַל געלייענט.

קלמן: לאַקש_ קומט פֿאַר אין אינטערעסאַנטע ספּעציפֿיש ייִדישע
רעדנסאַרטלעכע אויסדרוקן.

אין מענדעלע מוכר-ספֿרמס_ דאָס קליין מענטשעלע_ (ווילנע, 1879),
אויף זייט 62 ליינען מיר: "אַזוי יונג און קען שוין צונויפֿפֿירן
פּלאַטקעס לאַקש בוידעם פּולעצע!" -- לאַקש, בוידעם, פּולעצע_
איז דאָ דאָס אייגענע, ווי 'זאַכן, וואָס נישט געשטויגען נישט
געפֿלויגען'; 'זאַכן, וואָס קלעבן זיך נישט איינס צום צווייטן'; 'באַבע
מעשיות, ליגנס', וכדומה.

אין זיין_ יודל_ (ווילנע 1875) זייט 67:

"גלויבט אין שדים, אין טייערע מצאצע, גלויבט אין לאַקש, אין
בוידעם, אין האַצע-קלאַצע"....

דאָס הייסט: אין שטותים, נאַרישקייטן.

טביה דער מילכיקער דערציילט : "און ווער שמועסט שבת בין איך
דאך גאר אַ מלך, קוק אַריין אין אַ ייִדישן ספֿר, אַ פרשה חומש, אַ
ביסל תרגום, תהילים, פרק, דאָס, יענץ, לאַקש, בוידעם".... דאָס,
יענץ, לאַקש, בוידעם_ איז גלייך ווי 'און אזוי ווייטער', 'עט צעטעראַ',
'וכדומה', 'און דאָס גלייכן'....

סענדער : מערקווירדיק! און פֿון וואַנעט, זאָג מיר, נעמט זיך דאָס,
אַז ווילד פֿרעמדע ווערטער, ווי_ לאַקש_,_ בוידעם_,_ פֿולעצע_,
ווערן צונויגעשמיט אין איין קערפער, אויף נישט צו שיידן זיך, אַזוי
צו זאָגן, ווערן אַ רעדנסאַרט, אַ גאַנגבאַרע שפראַך-מטבע,
אויסצודרוקן אַ באַגריף, אַ געדאַנק, אַן אידייע, וואָס האָט גאר נישט
קיין שייכות צו קיינעם פֿון זיי?

קלמן : ווי אַנדערע ענלעכע רעדנסאַרטן, מוז אויך די זיין אַן
איבערבלייבעניש פֿון עפעס אַ פֿאַלקס-מעשעלע, אַ פֿאַלקס-
הומאַרעסקע, אַ פֿאַלקס-אַנעקדאָט, וואָס איז דער שליסל צו איר.
נישט קענענדיק דאָס מעשעלע, די הומאַרעסקע, דעם אַנעקדאָט, די
רעדנסאַרט האָבן מיר אויך נישט די מעגלעכקייט צו דעציפֿירען די
רעדנסאַרט; וואָס קלינגט דעריבער אין אונדזערע אויערן אַזוי
אויסטערליש....

סענדער : כּיפֿאַל דיר אַריין אין די רייד, וועלן מיר האָבן אַ סך
פֿרייד.... דאַכט זיך, צי נישט אין יאָר 1905, אין פעטערבורגער
פֿריינד איז געווען געדרוקט אַ פֿעליעטאַן....

קלמן : פֿון אַלעקסאַנדער ראַבינאַוויטש.

סענדער : יאָ, יאָ, מיטן נאָמען "לאַקשן." "סיאיז געווען אַ פֿאַליטישע
אַלעגאָריע : אויף די צאַרישע נאַהייקע [יאַוהיפֿ]."

קלמן : וואָרן_ לאַקשן_ הייסט אויף חדר לשון_ רעבנס
קאַנטשיק_.... ער האָט נאָך אַ נאָמען :_ ציפֿלינע_....

סענדער : הפּלל, קורץ געבריייעט, לאַקשן....

קלמן : איז אַ טיף ייִדיש וואָרט....

סענדער : און איך האָב געווינען....

קלמן : און דו האָסט פֿאַרשפּילט דאָס געוועט.

סענדער : !?

קלמן : פֿאַרמעליש גענומען, איז בערל גערעכט. לאַקשן איז לויט דער אָפּשטאַמונג נאָך אַ פֿרעמדוואָרט. די פּוילישע שפּראַך האָט מונדאַרטלעך : ל/אַקסזין (עין צאָל), ל/אַקסיני (מער צאָל), ל/אַקסזינאַ (איינ צאָל), ל/אַקסזיני (מער צאָל), אין טאַפעלער טייטש : 1) לאַקשן (מאַקאַראָן), 2) קאַנטשיק.

אין קליינרוסישן [בעלאָרוסאַן] : ל/אַקסצהינאַ, ל/אַקשאַ -- אין קרעמעניץ האָב איך געהערט אַ ווערטל : קוילי מאַרינאַ -- לאַקשינילאַ?! (ווען האָט מאַרינאַ געגעסן לאַקשן?!) דאָס הייסט : 'ווי קומסט דאָס צו אים?' פֿון וואַנעט זאָל ער האָבן אַ השגה דערפֿון? פֿון וואַנעט זאָל ער דאָס קענען און וויסן? 'ווי האָט ער דאָס געקענט זען (הערן)?' פֿאַר זיין שטאַנד, פֿאַר זיין שטייגער איז דאָס צו אַ הויכע זאָך. וכדומה. -- דאָס ווערטל איז אַ נאָענטער מחותן מיט : "ווי האָט אַ הונט אַ הויז?"

אין רוסישן : לאַקשהאַ (אין קורסקער קאַנט), לאַקשיני (אין דרום און מערבֿ רוסלאַנד), אין טייטש : שידאַוסקאַיַאַ לאַפּשאַ, לאַפּשערדאַק.

דער טאַטע פֿון די אַלע וואַקאַבלען איז דאָס טערקישע לאַקשע, לאַקשע.

דאָס ייִדישע געשטאַלט, ווי דאָס קליינרוסישע, איז נאָענטער צום טערקישן, ווי די פּוילישע געשטאַלטן. מעגלעך, אַז די פּוילישע שטאַמען פֿון ייִדישן -- פֿון לשון רבים (דערויף ווייסט אָן דער ח אין פּוילישן לשון יחיד). ס'קען אויך זיין, אַז דאָס טערקישע איז אַריין אין ייִדישן דורך דאָס אוקראַינישע, הגם די איבערזעצונג, וועלכער דער וואַקאַבעל באַקומט בייַ דאָלן, קען דינען פֿאַר אַ ווונק, אַז גיכער פֿאַרקערט : דאָס וואָרט איס אויס דעם ייִדישן אַריבער אין דאָס אוקראַינישע.

די טערקישע פֿורמען ווידער האָבן אַ פּערסישע געזע....

Transcription: Leah Krikun
Conversion: Refoyle Finkel
Copyediting: Leonard Prager
Miriam Schonhaut-Hirshan
Noyekh Miller